

A környezetátalakítás és a felelősség közötti viszony kérdésének megoldása nem egyszerű. Nem véletlen, hogy napjainkban a *felelősség* filozófiai fogalma oly sokat vitatott, s van bölcséleti felfogás — az egzisztencializmus —, amely egyenesen központi helyet biztosít ennek a kategóriának. Minden véleményösszekülönbözés ellenére egy biztos: a környezetformálás és a tevékenység okozata közötti viszonyt mint a felelősség eldöntésének fő tényezőjét nem szabad az egyéni tett és az egyéni eredmény kapcsolatára leszűkíteni. Az egyéni valóságalkítást az általánosan emberi mértékrendben is mérlegre kell tenni. A máktermesztő, aki tudatában van annak, hogy munkájának terméke milyen módon válik társadalmi viszonyokat, emberi életet befolyásoló tényezővé, igenis, feleltettének folytatásáért is.

Anélkül, hogy a felelősségből az emberek vállára nehezedő kibírhatatlan terhet formálnánk, állíthatjuk: a környezetmódosítás mindig együtt jár a felelősség ilyen vagy olyan fokával. Nem kereshet senki sem kibúvót azzal, hogy „nem tudtam, mi fog következni tetteimből“. A tudatlanság itt sem érv.

*

Semmiképpen sem lehet a környezetátalakítással együtt járó felelőség alól kibújni. Sőt a *környezetformálás* alól sem. Ezen még a semmittevés sem segít. Senki sem élhet úgy, hogy valamilyen módon ne módosítaná azokat a kereteket, amelyek között él.

Egymagában a környezetátalakítás tehát még nem érdeme az embernek, hiszen ez hozzátartozik emberségéhez. Az irányított, tudatos, a távolabbi perspektívákkal egyre inkább tisztában levő, a társadalmi előrehaladást elősegítő s a legnagyobb felelősséggel vállalt valóságformálás, a környezet mind humánusabbá tétele — ez az emberi tevékenység eszményi formája.

TEILHARD DE CHARDIN

A végső Föld

Szükséges lények vagyunk-e? Érték-e maga az ember, és tulajdonítható-e jelentés az emberi értékeknek — az emberen kívüli Világ szemszögéből? Szolgál-e tehát valamiféle biztosítékkal ez a Világ arra nézve, hogy műlhatatlan az ember mint érték, és műlhatatlan az emberi érték mint olyan, bármilyen nagyok legyenek is azok a veszélyek, amelyek fenyegetnek bennünket, és amelyekkel fenyegetjük magunk? „Az Ember helyettesíthetetlen, tehát — még ha igen valószínűtlennek tűnik is — éppen ezért kell jól végeznie, persze nem szükségszerűleg, hanem tévedhetetlenül“ — válaszolja Teilhard de Chardin Az Emberi Jelenségben.

A mindenkori teleológia veti fel ekkora határozottsággal és válaszolja meg ilyen egyértelműen ezeket a kérdéseket. Teilhard de Chardin azonban nemcsak katolikus filozófus, hanem természettudós is. Mint a neotomizmus „modernistája“ az egész kozmogenezist hívja tanúul, az anyag követhető múltjának és belátható jövőjének teljességét veszi számba, hogy bebizonyítsa: az ember ugyan nem „mozdulatlan központ“ egy „rossz antropocentrizmus“ értelmében, de „tengelye“ és „nyilvesszeje“ az egyetemes fejlődésnek.

Aki azonban ily módon próbálja alátámasztani szükségességünk tételét, az ugyanabba a problémába ütközik, mint a klasszikus etika. Valahányszor meg akarta alapozni önmagát, az emberi értékre vonatkozó elmélet mindig az említett kérdéseket kerülgette. Hiszen az emberi értékről alkotott képünk a világról alkotott képünkben keresett magának elégséges alapot: ha a világot racionális szerkezetűnek véltük, akkor az ember mint megismerő lény nyerte el léte igazolását, és a megismerés vágya vált a legfőbb erénnyé; ha a világot irracionális szerkezetűnek gondoltuk el, akkor tulajdon vak erői kínálkoztak talajul az emberi lét számára, s az ösztönök felszabadítása lépett elő erkölcsi eszményre, és így tovább. Csakhogy nem a Világ szatkozánk — mi faggattuk a Világot. A Világ a mi kérdézősködésünkre mutatkozott ilyenek vagy olyanok — amit meg akartunk alapozni, az már benne foglaltatott abban, amivel meg akartuk alapozni. „...mi történik a sétáló emberrel — írja majd Teilhard —, ha úgy fordul az útja, hogy véletlenül valami természetszerűen kedvező pontra juttatja (utak kereszteződéséhez vagy völgyek találkozásához), ahonnan kiindulva nemcsak tekintete, hanem maguk a dolgok is sugárszerűen futnak szét? Akkor a szemlélet teljesen alakul ki, mert az alanyi nézőpont egybeesik a dolgok tárgyi elhelyezkedésével.“ Am honnan tudhatnók, hol állunk, mielőtt körülnéztünk volna? És honnan tudhatnók, milyen „a dolgok tárgyi elhelyezkedése“, mielőtt nézőpontunkat megválasztottuk volna?

Már Kant kategorikus imperatívuszaival megpróbált kitérni ebből a bűvös körből a filozófia. Kant nem kísérletezett azzal, hogy a világ szerkezetéből vezesse le az etikai értékeket, márcsak azért sem, mert megengedhetetlennek tartott mindennemű fellevést a „magánvaló“ természetére nézve. Magát az embert tette hát meg alapnak. Egyszerűsége azonban éles határt vont a „tisza ész“ és a „gyakorlati ész“ érvényességi köre közé, és világosan megkülönböztette a transzcendentális ítéletek logikai szükségszerűségét a tudományos szigor előtt alacsonyabbrendű „kelléstől“ — a kantói etika önkritikája ez. „Nem szükségszerűleg, hanem tévedhetetlenül“ — Teilhard de Chardin sem térhet ki a különbségtevés elől, még akkor sem, ha meg nem történtnek tekinti a kantói kritícizmust. „Az Ember kimagasló jelentősége a Természetben, és az Emberiség szerves természete: íme ez az a két hipotézis, amelyet bárki megpróbálhat azonnal elvetni“ — olvashatjuk Az Emberi Jelenség bevezetőjében. Fogadjuk el ezt a teilhardizmus önkritikájaként.

Persze, nem érhetjük be ezzel az önkritikával. A marxista filozófiatörténetre hárul az a feladat, hogy világosan elhatárolja a marxizmus gondolatvilágát nemcsak a neotomizmustól, hanem ennek természettudományba oltott — kétségtelenül fideista színezetű, a korszerű tudományos világgéppel összeegyeztethetetlen — válfajától is, és hogy egyszerűsége rámutasson Teilhard-nak azokra a részeredményeire, amelyeket a dialektikus materializmus is hasznosíthat.

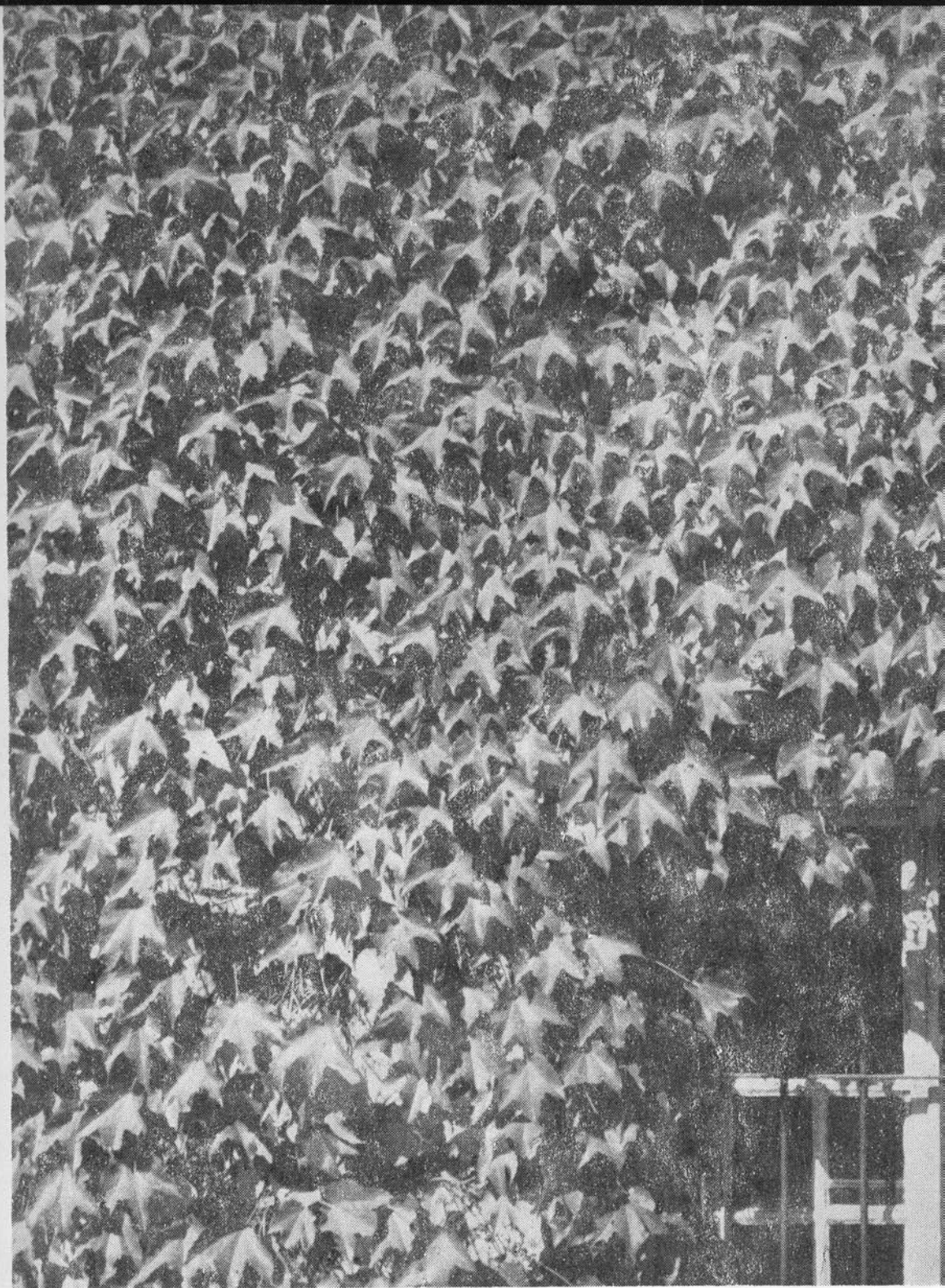
KORUNK

Fölsismertük, hogy az Anyag önmagára-hajlása nélkül, vagyis a molekulák, sejtek és filétikus ágak zárt kémiai jellege nélkül sosem lett volna sem Bioszféra, sem Nooszféra. Az Élet s a Gondolat megjelenése és kifejlődése nemcsak „úgy esetlegesen“, hanem szervesen is kötődik a Föld tömegének vonalaihoz és sorsához.

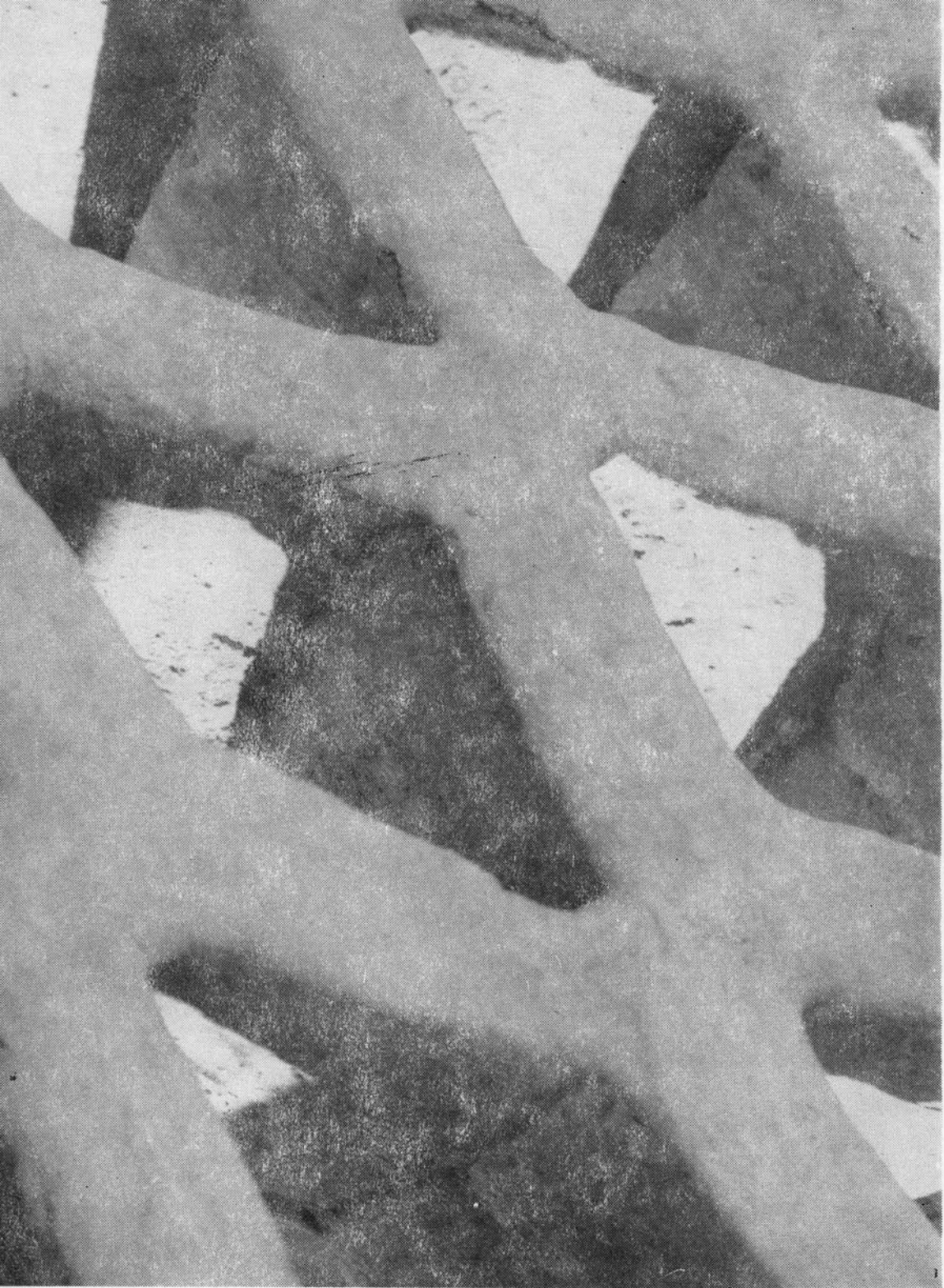
Most viszont már pszichés Központ tűnt fel az egyetemes sodródás számára, a tudatok előretörésének fönntartására és egyensúlyozására. Ez a Központ túl van Időn és Téren, s ezért lényegében bolygónkon is kívül van.

A Geogenezis szükreszabott ciklusán át a Noogenezis visszafordíthatatlanul emelkedik az Omega felé.

Föltétlenül annak kell bekövetkeznie, hogy a jövő valamelyik időpontján elválik egymástól ez a két ág, akár az egyiknek, akár a másiknak, vagy talán éppen mindkét görbének hatására. Bármily összpontosított is a Fejlődés, a Földön mégiscsak szétválási ponton át fejeződhet be.

BORTNYIK GYÖRGY FOTÓI

1. Alom; 2. Fantázia

Így kezd természetesen kibontakozni, sőt látóhatárunkon már alakot is ölt az a fantasztikus és elkerülhetetlen esemény, amelyhez minden nap múlása folyton közelebb visz: minden Élet vége a földgolyón, a Bolygó halála, az emberi Jelenség utolsó elkészése.

Senki sem merészkednék elképzelni, milyenek lesznek a Nooszféra végső jelenségeit, hiszen csak igen kevéssé vehették észre a Föld Szellemében felgyülemelő előreláthatatlannak óriási erőkezletét. A Világ vége elképzelhetetlen. De aminek leírása oktalan vállalkozás lenne, annak mégis előreláthatjuk jelentőségét és bizonyos fokig körülírhatjuk formáit, ha alkalmazzuk az imént összeállított megközelítő szempontokat.

Semmit sem akarok tételként állítani. Inkább csak elgondolkoztatónak, hideg fejjel és logikusan, Apokalipszis nélkül szeretném megsejteni, hogy egy tudat-szöttesu Világmindenségben milyen nem lehet a végleges Föld, miként fog mutatkozni, és milyen létezésre van lehetősége.

Milyen szempontokat kerüljünk el a jövőre vonatkozóan?

Ha a Világ végéről beszélünk, mindig rögtön szerencsétlenségre gondolunk.

Legtöbbnyire csillagászati kataklizmát sejtünk. Annyi égitest kavarog, suhan mellettünk. Világok robbannak fel a horizonton... A lehetőségek kimeríthetetlen játéka során hátha minket is ez a sors ér, és így halunk meg mi is?

Legalábbis lassú halál a börtönünkben. Ezt elkerülhetetlennek gondoljuk. Amióta a Fizika fölfedezte, hogy minden energia lefokozódik, mintha csökkenni éreznék magunk körül a Világ melegét. Arra is számítottunk, hogy ilyen kihülésre vagyunk ítélve. De aztán — szerencsénkre — ennek hatását csökkentette s fenyegető közelségét elodázta egy új fölfedezés: a radioaktivitás. A csillagászok azt ígérik, hogy *ha minden rendben megy*, akkor jó néhány száz millió év áll még rendelkezésünkre. Erre föllélegzünk. De ha hátrábbra szorult is a lejárati napja, közben mégis folyvást nő az árnyék.

S aztán megérjük-e azt az időt, amikor este lesz?... Nem beszélve kozmikus szerencsétlenségekről, amelyek ránk lesnek, mégis mostantól odáig mi fog történni a Föld élő rétegében? Az idő haladtával s a bonyolódás növekedésével együtt megsokasodnak a belső veszélyek a Bioszférán és a Nooszférán belül. Mikrobák inváziói. Szerves ellen-evolúciók. Magtalanág. Háborúk. Forradalmak. Milyen sokféle módon végezhetjük! S mindent számításba véve, ezek talán még többet érnének, mint hosszú elvénhedés.

Jól ismerjük e különféle lehetőségeket. Gondoltunk rájuk. Goncourt, Benson, Wells előre elképzelték és leírták regényeikben, olvastuk híres nevekkal jelzett tudományos munkákban is. Mindegyikük teljesen valószínű. Bármely pillanatban összezúzhat egy óriási meteorkő — igaz. Holnap talán rengeni kezd s eltűnik lábunk alatt a Föld — ez is lehet. Elszigetelten külön-külön minden emberi akarat visszautasíthatja azt a rábízott feladatot, hogy nagyobbra növelje az emberiség egységét. Ezt is megengedem. S mégis, *amennyiben* e sokféle katasztrófa időelőtti szerencsétlenségnek vagy elfajzásnak gondolatát foglalja magába, én azt merem mondani, hogy nem kell félnünk egyiktől sem. S ezt mindarra támaszkodva merem mondani, amire a Fejlődés múltja tanít. Ha elméletben bár-

mily lehetségesek is ezek a szerencsétlenségek, mégis felsőbb okra támaszkodva lehetünk biztosak, hogy *nem következnek be*.

S íme, miért nem.

Kozmikus katasztrófák, biológiai szétesések vagy egyszerűen a növekedés megállása, avagy előregedés — a Föld utolsó napjaira vonatkozó pesszimista elképzelések közös tulajdonsága az, hogy egyéni és elemi sorsunk végének jellemzőit és körülményeit *megfelelő helyesbítés nélkül* terjesztik ki az egész Életre. Törések, betegségek, elvénhedés: ilyen az ember halála. Ilyen lenne az Emberiség halála is.

Csakhogyan van-e jogunk ilyen könnyen általánosítani?

Ha egy egyén akár túl korán is eltűnik, mindig akad egy másik, aki helyébe lép. Az Élet továbbfolyásában egy ember elvesztése nem számít pótolhatatlan eseménynek. De mit kell mondanunk az Emberiség esetében? ... Egyik könyvében Mathew, a híres paleontológus azt a gondolatot veti föl, hogy ha az emberi ág eltűnnék, akkor egy másik gondolkodó hajtás nemsokára helyébe lépne. Csakhogyan Mathew tartózkodik attól — s persze alaposan meg is volt rá az oka, hogy miért nem mondhatta meg —, vajon az általunk ismer Élet Fáján hol bukkanna elő ez a titokzatos rügy.

Ha a történelem egészét számításba vesszük, biológiai szempontból számomra egészen másképp mutatkozik a helyzet.

Bolygó-léte során a Föld egyszer — és csak egyszer — ölthette magára az Életet. Hasonlóképpen: az Élet egyszer — és csak egyszer — volt képes arra, hogy átlépje a Gondolat küszöbét. Egyetlen korszak van a Gondolat számára, mint ahogyan egyetlen időszak van az Élet számára is. S ne feledjük el, hogy azóta az Ember a Fa csúcshegyét alkotja. Benne, az emberben, a Fa sudarán — minden másnak kizárásával — összesűrítve van már a Nooszféra jövőjének, azaz a Biogenezisnek, vagyis végeredményben a Kozmogenezisnek minden reménye. Ez az Ember hogyan végezhetné időnek előtte, vagy miképp állhatna meg vagy fajulna el? Hiszen ezzel — s ezt mi abszurdnak ítéltük — önmagát vetélné el a Világmindenség!

A Világ jelenleg nem értené meg önmagát, megmagyarázhatatlan maradna benne a Gondolat jelenléte, ha nem tételeznők fel azt, hogy Végtelen-nagy és Végtelen-kicsiny titokzatosan azért játszik össze, hogy véletlenek, függőségek és szabadságok fölhasználásával melegítse, táplálja és mindvégig fönntartsa a kettejük között megjelent Tudatot. Mi erre az összejátszásra tesszük tétünket. Az *Ember helyettesíthetetlen*, tehát — még ha igen valószínűtlennek tűnik is — éppen ezért kell jól végeznie, persze nem szükségszerűleg, hanem tévedhetetlenül.

Nem valami megállás, akármilyen formában jöjjön is, hanem egy utolsó előrejutás, amely a maga biológiai órájában jön el. Érlelődés, aztán eljutás a csúcsra. Egyre magasabbra fogunk jutni a még meg nem tapasztaltak útján, ahonnan előkerültünk. Ha előre akarjuk látni a Világ Végét, akkor ebben az irányban kell előrevetítenünk az Embert és az Emberré-válást.

Hogyan közeledhetünk a végső Föld kialakítása felé?

Nem hagyjuk el a tudományos lehetőségek területét, ha azt állítjuk, hogy az Élet kibontakoztatása még hosszú geológiai korszakokkal rendel-

kezik. Ha pedig az Élet gondolkodó formáját tekintjük, a kiterjedése teljében lévő energia minden jelét látjuk rajta. Mert egyrészt: az őt megelőző zoológiai rétegekhez hasonlítva, amelyek mindegyikének közepes életkora legalább 80 millió évre becsülhető, az Emberiség még annyira fiatal, hogy szinte ma született meg. Másrészt viszont: ha figyelembe vesszük, hogy a Gondolat néhány rövid évezred alatt rohamosan bontakozott ki, akkor belátjuk, hogy ekkora fiatalság egészen új biológiai ciklus jeleit és ígérezeit hordja magában. Tehát a végső Föld és a mi modern Földünk között valószínűleg hatalmas időtartam telhet el, s ezt majd a Fejlődés erőinek éppen nem lelassulása, hanem meggyorsulása jellemzi, aztán pedig végleges kibontakozásuk az emberi előrejutás irányában.

Az egyetlen elfogadható hipotézis szerint, vagyis a sikert föltételezve, hogyan képzelhetjük el a Haladást ebben az időtávlatban? Milyen formában és milyen vonalak irányában fog kibontakozni?

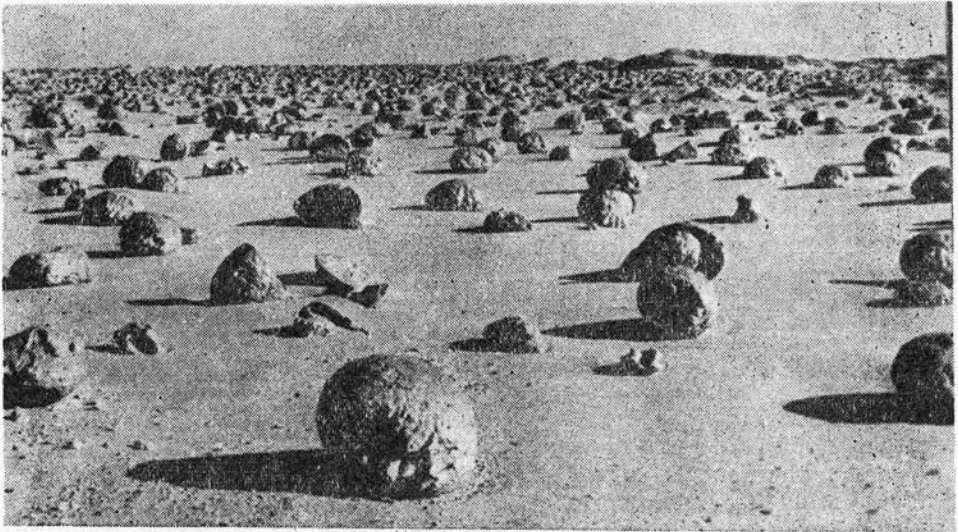
Először is *kollektív és lelki formában*. Megfigyelhettük, hogy az Ember megjelenése óta a szervezet passzív és szomatikus átalakulásai bizonyos mértékben meglapultak s helyet adtak a társadalomban élő egyén tudatos és aktív metamorfózisainak. A mesterséges váltja fel a természettest. Szájhagyomány vagy írásbeliség emelkedik az átöröklés genetikus (vagy kromoszomatikus) formái fölé. Anélkül, hogy tagadnám azt, hogy az ortogenezis múltbeli folyamatai* folytatódhatnak, sőt bizonyos módon folytatódnak is tagjainkban s főleg idegrendszerünkben, én hajlandó vagyok azt állítani, hogy befolyásuk gyakorlatilag észrevehetetlen a *homo sapiens* megjelenése óta, és mindinkább csökkenni is fog. Mintha valamiféle mennyiségi törvény szabályozná az Élet energiáinak eloszlását: szinte csak úgy terjedhetnek ki egy új régióra, vagy csak úgy ölthetnek új formát, hogy az új terület környékén lecsökken az erejük. Mióta az Ember megjelent, azóta az Élet Fájának mindegyik nem-emberi ágában csökken az evolúciós nyomás. S most az Ember nagykorúságával megnyílt a szellemi és szociális átalakulások tere. Az emberi ágban a test már nem változik észrevehetően, nincs miért változnia; vagy ha még változik, az már csak majd a mi gondos ellenőrzésünkkel fog megtörténni. Lehetséges, hogy agyunk egyéni képességei és szellemi éle elérte organikus határait. De azért nem áll meg mozgása. Kelettől Nyugatig most már máshol van lefoglalva a Fejlődés, gazdagabb és bonyolultabb területen: minden szellemmel együttesen a *Szellemet* alkotja meg. Nemzeteken és fajokon túl most már elkerülhetetlenül az egész emberiség összefogása van folyamatban.

Ha ez így van, akkor a pszichés egységesítés és a most kezdődő evolúciós előreugrás planetáris fokáról elindulva *milyen élvonalakon* kell — más vonalakat is tekintetbe véve — előrehaladnunk, már amennyire a Nooszféra jelen állapotából következtetni tudunk?

Három fővonalat jelölök meg. Ezekben tűnnek föl az előretételek szempontok, melyeket megtaláltunk a Tudomány s az Emberiség fogalmának elemzésekor: a Kutatás megszervezése, a Kutatás összpontosítása az emberi tárgyra, a Tudomány és Vallás összekapcsolódása.

Három természetes állomás ugyanazon az úton.

* Ki tudja, hátha a Biológia veszi kezébe és tudatosan, mesterségesen fogja továbbvinni (az átöröklés rugóinak és törvényeinek szabályozása, hormonok alkalmazása).

Kövek

A kutatómunka megszervezése

Merünk dicsekedni, hogy a Tudomány korában élünk. S ha ezzel csak az előző éjszaka után felvirradó hajnalra akarunk utalni, akkor bizonyos mértékben igazunk is van. Fölfedezéseinkkel s kutatómódszereinkkel valami hatalmas született meg a Világegyetemben. Meg vagyok győződve, hogy ez már nem is áll meg sohasem. Viszont miközben magasztaljuk a Kutatást és hasznot húzunk belőle, mégis mekkora szellemi kicsinyességgel, milyen szűkre szabott eszközökkel s mily összevisszaságban kutatunk még ma is!

Gondoltunk-e már komolyan erre a nyomorúságos helyzetre?

Amiként a Művészet — s mondhatjuk, hogy még szinte a Gondolat is —, akként a Tudomány is a fölöslegességnek, valami fantáziának jeleit mutatja születésekor. Belső tevékenység igénye áradt az Élet anyagi szükségletei fölé. Álmodozók és idejükkel szabadon rendelkezők kíváncsisága, fontossága s hatékonysága révén lassacskán polgárjogot kapott. Olyan Világban élünk, amelyről joggal mondhatjuk, hogy a Tudomány forradalmasította. Tehát elfogadtuk, hogy szociális szerepe van a Tudománynak, sőt kultuszát is kifejlesztettük. S mégis eltűrjük: csak úgy találomra nőjön, s gyümölcsét a népek egyszerűen fölszedik. Minden a termelésért. Mindent a fegyverkezésre. Viszont még semmi, vagy majdnem semmi a tudósnak és a laboratóriumnak, pedig tízszeresre fokozza erőnket. Csakugyan úgy tűnik, hogy a fölfedezések időszakonként szinte égből hullnak alá; már készen, mint a napsugár vagy az eső. S mintha az Embernek még most se volna fontosabb dolga a Földön, mint hogy egyék és egymást ölje! Próbáljuk csak összegezni: a fölhasznált emberi energiák milyen hányadát fordítottuk az igazság keresésére, *hic et nunc*, itt és most? Vagy még anyagibb szempontból: készítsünk százalékos kimutatást arról, hogy az államkasszák költségvetésének mekkora részét fordítjuk a világosan fölvetett problémák tudományos kutatására, amelyeknek megoldása élet-

bevágó lenne a világ számára. Elborzadunk a kis számoktól: az egész világon kevesebb megy a tudományos kutatás költségeire, mint egy csatahajóra! Bizony igazuk lesz unokáink unokáinak, amikor így ítélnék majd mirőlünk: ezek barbárok voltak!

Tény, hogy ebben az átmeneti korban még nem tudatosítottuk világosan és nem is tartjuk irányításunk alatt azokat az új erőket, amelyek vadul föl szabadultak. Régi szokásainkhoz ragaszkodva még mindig csak úgy tekintjük a Tudományt, mint új eszközt arra, hogy könnyebben jussunk a megszokott régi dolgokhoz: földhöz és kenyérhez. Pegazust, a szárnyaslovat fogjuk igába. Pegazus pedig elpusztul vagy elfut az ekével együtt. Eljön az az idő, szükségképp el kell jönnie, amikor az Ember kénytelen észrevenni, hogy ilyen formában lehetetlen előrejutnia. Belátja majd, hogy számára a Tudomány nem mellékes foglalkozás, hanem a cselekvés lényeges formája, igazában természetes levezetője, nyílt csatornája azoknak a nagybőségű energiáknak, amelyeket a Gép folyton föl szabadít.

Olyan Föld, amelynek egyre növekvő „szabad ideje“ és mindig éber érdeklődése életbevágóan fontos kiutat fog találni abban a tevékenységben, amely mindent továbbfejlesztteni kész. Olyan Föld, amelyen az óriási csillagvizsgálók s az atomreaktorok több aranyat fognak fölemészteni és őszintébb bámulatot fognak kiváltani, mint akármilyen bomba vagy ágyú. Olyan Föld, amelyen nemcsak a kutatók megszervezett és jól ellátott seregének, de már az utca népének is az lesz mindennapos problémája, hogy egy-egy titokkal többet fedezzünk föl, s egy-egy újabb erőt vegyünk kezünkbe a korpuszukulák, a csillagok vagy a szerves anyag világából. Olyan Föld, amelyen — mint ahogy máris előfordul — azért adjuk oda életünket, hogy tudjunk és többek legyünk, nem pedig hogy birtokoljunk.

Ha fölmérjük a meglévő erőket*, bizony körülöttünk ez készülődik kikerülhetetlenül.

Az alsórendű szervezetekben a recehártya szinte az egész testfelületre ki szokott terjedni. Hasonlóképpen az emberi látás is még szétfolyóan működik, ipari és hadászati munkák közé keverten. Pedig biológiai igénye, hogy független működéssel, külön szervek révén egyénivé váljék.

Még egy kis idő fog csak elmúlni, s a Nooszféra megtalálja saját szemét.

Az emberi tárgy fölfedezése

Nem kell attól félnünk, hogy az Emberiség kibontakozása külső határokba ütközik, mihelyt fölismeri, hogy legelső feladata az erők alapos megértése és egységesítése, meg hogy a mindjobban növekvő tudás és hódítás érdekében igába kell fognia az őt körülvevő energiákat. A kereskedelmi piac telítődhet. Bányáink és petróleumkutaink egy szép napon kiürülhetnek majd, ha nem állítunk helyükbe valami mást. De tudás-szomjunktat semmi sem elégítheti ki ezen a Földön, és semmi sem apaszthatja el kutatóerőnket. Mert egyikről is, másikról is elmondhatjuk: *creciscit eundo*: ahogy előrejut, úgy növekszik.

* Az egész bolygóra kiterjedő külső erők nyomására az Emberiség arra kényszerül, hogy egészbe szervezze önmagát. A technikai-szociális egységesítés pedig fölfakasztja vagy magasra fokozza a lelkivé alakító (fölemelő és kirobbanó) erőket.

És mégsem jelenti azt, hogy — homogén közegben haladó hullámként — a Tudománynak minden irányban egyszerre és válogatás nélkül kellene előrejutnia. Minél jobban nézünk, annál inkább látunk. De azt is jobban látjuk, hogy hová kell néznünk. Az Élet azért juthatott előre, mert tapogatózásai során egymásután találta meg a kisebb ellenállású pontokat, s ott aztán a Valóság engedett az erőfeszítésnek. Hasonlóképpen: hogy a tudomány holnap is előrehaladhasson, ahhoz főleg az kell, hogy meghatározza s körülhatárolja azokat a központi zónákat, érzékenyen fontos területeket, életbevágó részeket, amelyek meghódítása könnyen biztosítja a többi fölötti uralmát is.

E szempontból máris azt mondhatjuk, hogy ha a Tudomány emberi korszaka felé tartunk, ez a korszak elsősorban az emberi Tudomány kora lesz: a megismerő Ember végre észreveszi, hogy az Ember — mint „megismerési tárgy” — kulcsa minden Természettudománynak.

Az ember, ez az ismeretlen — mondotta Carrel. De hozzá kell tenünk: az Ember a válasz mindarra, amit csak megismerhetünk . . .

A Tudomány mindmáig csak kerülgette az emberi Tárgyat. Előítéletből vagy félelem miatt nem mert szembenézni vele. Matriális szempontból tekintve: testünk oly jelentéktelennek, annyira esetlegesnek, átmenetinek, oly törekenynek látszik . . . Minek foglalkozunk vele? Pszichológiailag lelkünk oly hihetetlenül finom és bonyolult. Hogyan egyeztetjük össze a törvények és formulák Világával? . . .

Csakhogy minél jobban igyekszünk kizárni az Embert a tudományos elméletekből, a köréje rajzolt vonalak annál inkább összeszorulnak, s mintha elkapna minket örvénye. Előszómban mondtam, hogy analíziseinek határán a Fizika már nemigen tudja, vajon tiszta Energiát tart-e kezében, avagy éppen a Gondolatot. Elméleti építményeinek határán — ha engedelmeskedik fölfedezései logikájának — a Biológia odajut, hogy a gondolkodó lények együttesét ismeri fel a Fejlődés szervezeteinek jelenlegi végső formájaként. Az Ember lent, az Ember fent, s legfőképp a középen. Mindenütt ő él, kiterjed és óriásként küzd bennünk és körülöttünk. Végül mégiscsak kellene vele foglalkoznunk.

Ha nem tévedtem könyvem lapjain, azt mondhatom, hogy az emberi tárgy egyedüli értékét két tény határozza meg a Tudomány számára: 1. egyénileg és közösséگیleg az Ember képviseli azt a leginkább szintetikus állapotot, amelynek révén legjobban megközelíthetjük a Világegyetem Szövetét: 2. ennek megfelelően az átalakulás alatt álló Világ-Szövetnek jelenleg az Ember a legmozgóbb pontja.

E kettős meggondolás alapján az Ember megismerése lényegében annyit jelent, hogy igyekszünk megtudni, miként jött létre a Világ, és miként kell folytatnia alakulását. Az Ember Tudománya: az Emberré-válás elméleti és gyakorlati Tudománya. A Múltnak s az Eredetnek elmélyítése. De valami még nagyobb is: olyan szervezett tapasztalatszerzés, amelynek tárgya állandóan megújul.

A program óriási. S célja nem más, mint a jövő.

Először is az emberi test ápolása és beteljesítése. A szervezet életereje és egészsége. Fázisunkban a Gondolat csak anyagi alapokról emelkedhet föl. Csakhogy a szellem ébredését kísérő gondolati túlekedésben nem kezdünk-e fizikailag elfajzani? Pirulnunk kellene — mondotta valaki —, ha a félresikerült alakokkal annyira telerakott Emberiséget össze-

hasonlítjuk azokkal az állati közösségekkel, amelyekben százezer egyeden egyetlen csápnak egyetlen izülete sem hiányzik... Önmagában véve persze az a geometriai tökéletesség nem a mi fejlődésünk vonalához tartozik, mert a miénk teljesen a hajlékonyság és a szabadság felé irányul. Mégis, ha megfelelően alárendeljük más értékeknek, akkor ez a tökéletesség figyelmeztető tanulság lehet! Mert kétségtelen, hogy ez ideig vak-tában hagytuk növekedni fajunkat, nem gondolkodtunk eléggé azon a problémán, hogy ha megszüntetjük a természetes kiválasztódás brutális erőit, akkor majd milyen orvosi és erkölcsi tényezőkkel kell őket helyettesítenünk. A következő évszázadok folyamán föltétlenül meg kell jelennie és ki kell fejlődnie a nemesen emberi eugenetika olyan formájának, amely személyekre alkalmazható.

Egyének eugenetikája, s következésképp a társadalom eugenetikája is. Kényelmesebbnek találjuk, sőt hajlamosak vagyunk biztosabbnak is vélni azt, hogy ennek a nagy testnek, amely a mi testeinkből áll, magától alakuljanak ki vonalai, a fantázia s az egyéni növekedés automatikus játéka szerint. Nem kell beleavatkozni a Világ erőibe!... Folyton kísért az ösztön délibábja s a Természet állítólagos tévedhetetlensége. Csakhogy nemde éppen a Gondolathoz jutott Világ várja el tőlünk, hogy tökéletesítése végett gondoljuk újra a Természet ösztönös útjait? Gondolkodó létezőnek végig gondoltan rendezett szervezkedés felel meg. Ha van valami jövője az Emberiségnek, hát nem lehet másképp elképzelni, mint a Szabadnak és a Megtervezett Teljességnek valamilyen összehangolt kibékítése irányában. A földgömb erőforrásainak szétosztása! Szabályozni kell a szabad terek felé áramlást! A Gép által fölszabadított erőket a lehető leggazdaságosabb módon kell felhasználni! Nemzetek és fajok fiziológiája! Föld-gazdaság, Föld-politika, Föld-demográfia! A Kutatás megszervezése, kiterjesztve a Föld ésszerű megszervezésére! Akár tetszik, akár nem: mindezek a jelek és minden igényünk is ugyanegy irányban összpontosulnak: kell — és ellenállhatatlanul máris ott tartunk, hogy minden Fizikai, Biológiai és Pszichológiai eszközzel, sőt rajtuk is túljutva, kiépítsük az emberi Energetikát.

*

S mivel már az Emberre kezdi összpontosítani figyelmét, ezért halványan megkezdett építómunkája során Tudományunk egyre inkább szembetalálja magát a Vallással.

Részlet Teilhard de Chardin Az Emberi Jelenség című könyvéből. Fordította Rezek Román.